

343.971:343.91-053.6

PRESTUPNIŠTVO MALOLETNIKA

Prof. dr Ljubomir Čimbuović*

Apstrakt:

Tema obrađuje osnovne osobine maloletničkih prestupnika, njihov profil i potrebu za adekvatnim preventivnim delovanjem. Sve učestalije ponašanje maloletnika koje je u suprotnosti sa normama i pozitivnim zakonskim propisima zahteva detaljniju i celishodniju analizu ličnosti maloletnog prestupnika i njegovog ponašanja, kao i pokušaj da se otkanjaju uzroci njegovog nastanka.

Delinkventno ponašanje maloletnika predstavlja postupke, koji su neprihvatljivi u vaspitno – obrazovnim ustanovama, bekstvo maloletnih lica iz roditeljske kuće i iz vaspitnih ustanova, kao i skitnja i prosjačenje, nedozvoljeni noćni izlasci maloletnih lica do 16 godina starosti, nedozvoljena i štetna druženja maloletnih lica do 18 godina starosti s osobama sklonim kriminalitetu, skitnji, raznim oblicima iskorišćavanja maloletnih lica, izostajanje s nastave, huligansko - vandalsko ponašanje (uništavanje imovine, pisanje grafita, sudelovanje u navijačkim neredima i sl.) i vršnjačko nasilje.

Ključne reči: maloletnik, prestupništvo, recidivizam, prevencija.

Uvod

U literaturi se pod maloletničkim prestupništvom podrazumevaju veliki broj raznovrsnih ponašanja maloletnika od neprilagođenog do kriminalnog. U tom smislu, za ovu pojavu se koriste razni nazivi kao što su vaspitna zapuštenost, maloletničko prestupništvo, asocijalnost, društvena neprilagođenost, itd.

Sve učestalije ponašanje maloletnika koje je u suprotnosti sa normama i pozitivnim zakonskim propisima zahteva detaljniju i celishodniju analizu ličnosti maloletnog prestupnika i njegovog ponašanja, kao i pokušaj da se otkanjaju uzroci njegovog nastanka.

Delinkvencija predstavlja pravni izraz koji uključuje prestupe koji bi se smatrali kriminalom u slučaju da ih izvrši odrasla osoba (npr. krađe i ubistva), kao i ponašanja koja se smatraju zabranjenim u dečjem, ali ne i u odraslom dobu (zloupotreba alkohola, vožnja automobila, bežanje od kuće). Ovi poslednji poznati

* Vanredni profesor Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

su pod nazivom „statusni prestupi“. Deca koja imaju dijagnozu poremećaja ponašanja mogu, ali i ne moraju svojim ponašanjem kršiti zakon.

Krađa je uvek protivzakonita, dok laganje ne predstavlja delinkventno ponašanje sem u slučaju sudskog procesa pod zakletvom. Veći deo različitih oblika antisocijalnog ponašanja se zapravo i ne detektuje. U odnosu na tu činjenicu antisocijalno ponašanje maloletnika može biti podeljeno na nedelinkventno i delinkventno ponašanje. Kod njih postoji poremećaj ponašanja koji karakteriše ponavljano i trajno prisustvo obrazaca antisocijalnog, agresivnog i izazivačkog delovanja.

U ranom detinjstvu, roditelji imaju obavezu da posebnu pažnju obrate ako primete:

- da iz stana pod nejasnim okolnostima nestaju vrednosti (novac, nakit, tehnička roba i sl.);
- kada dođe do naglog popusti u učenju;
- kada dete pod nejasnim okolnostima gubi svoje lične predmete (telefon, odeću i sl.)
- kada dete kući donosi predmete koje ne pripadaju njemu;
- kada na telu deteta se uoče telesne ozlede ili promene u telesnoj konstituciji;
- kada dete pokazuje interes za morbidne sadržaje (literatura, filmovi...);
- kada se primeti da dete dovodi u porodični stan nepoznata lica; i
- kada konzumira duvanske proizvode i sredstava zavisnosti.

Kod maloletnih lica se može pojavljivati ponavljano laganje, izostajanje iz škole i bežanje od kuće, neobično teški i česti napadi besa, prkosno provokativno ponašanje i stalna naznačena neposlušnost.

Pojam prestupništva i prestupnika

Prestupništvo predstavlja ukupnost ponašanja kojima se krše one pravne norme kojima su definisana zabranjena dela (kod nas su to krivična dela, prekršaji, privredni prestupi i disciplinske krivice).

U svakodnevnom govoru termin *prestupništva* (delinkvencije) se upotrebljava da označi i one oblike ponašanja koji, sami po sebi, nisu kažnjivi ali koji predstavljaju određenu formu antisocijalnog ponašanja.¹

U opštem smislu to je ukupnost ljudskih ponašanja kojima se ugrožavaju osnovne društvene norme i vrednosti. U užem i najčešće korišćenom smislu, pod delinkvencijom se podrazumevaju različiti oblici devijantnog i nekomformističkog ponašanja maloletnika i odraslih kojima se krše neke od društvenih moralnih, prekršajnih i krivičnih normi.

¹ Aleksić, Ž. i dr.: *Leksikon kriminalistike*, Beograd, 2004. str. 53.

Najčešći oblici maloletničkog prestupništva su asocijalna ponašanja, različiti oblici prekršaja, imovinski delikti i delikti protiv života i tela.

Takođe, ponašanja koja se smatraju neprihvatljivim su konzumiranje sredstava zavisnosti među mladima (opojne droge, alkoholna pića, duvanski proizvodi) posećivanje ugostiteljskih lokala, kladionica i sl.

Prestupničko ponašanje maloletnika predstavlja postupke, koji su neprihvatljivi u vaspitno – obrazovnim ustanovama, bekstvo maloletnih lica iz roditeljske kuće i iz vaspitnih ustanova, kao i skitnja i prosjačenje, nedozvoljeni noćni izlasci maloletnih lica do 16 godina starosti, nedozvoljena i štetna druženja maloletnih lica do 18 godina starosti s osobama sklonim kriminalitetu, skitnji, raznim oblicima iskorišćavanja maloletnih lica, izostajanje s nastave, huligansko - vandalsko ponašanje (uništavanje imovine, pisanje grafita, sudelovanje u navijačkim neredima i sl.) i vršnjačko nasilje.

Na ova ponašanja postoje specifični institucionalizovani preventivno zaštitni, porodično pravni i procesno krivični vidovi društvenog reagovanja koji se razlikuju od društvenog reagovanja na prestupnička ponašanja odraslih.

Delinkvent (prestupnik) je lice čiji ukupan stil života i ponašanje izražavaju jasne asocijalne dimenzije, sa ispoljenom sklonošću za vršenje krivičnih dela i prekršaja.

Najčešće se pod terminom delinkvent podrazumeva mlađe lice (maloletnik ili mladi punoletnik), čiji životni put obeležavaju kriminalne delatnosti.²

U širem smislu prestupnik (delinkvent) je osoba koja ispoljava antisocijalna ponašanja kojima krši moralne, prekršajne i krivično-pravne norme.

U psihološkom smislu, nekada znači delinkventnu ličnost koja ima određena i specifična psiho-socijalna svojstva (npr. psihopatija, agresivnost, emocionalna nezrelost, snižena inteligencija itd.) koja uzrokuju devijantna ponašanja.

U krivično - pravnom smislu – to je osoba koja je izvršilac krivičnih dela. Pojam se najčešće vezuje za maloletnike koji vrše prekršaje i krivična dela.

Svaka ličnost koju su objektivni uslovi formirali, motivisali i pokrenuli na inkrimisanu delatnost ima određenu strukturu svoje ličnosti, koja se odlikuje mnogim individualno izraženim svojstvima - psihičkim, moralnim, kulturnim i drugim ličnim osobinama, koje daju konkretan izraz delovanja društveno egzogenog u procesu njegovog formiranja kao delinkventne ličnosti.³

Društvena uslovljenost psihologije prestupnika

Psihološko stanje ličnosti u svakom momentu igra veoma važnu ulogu u vršenju kriminalne aktivnosti. Ono predstavlja, u krajnjoj liniji, izraz uticaja društvenih (opštih i posebnih) uslova života, kulture, vaspitanja i ljudske radne aktivnosti, koji određujući deluju na ličnost i formiraju ga u određenom pravcu.

² Isto

³ Milutinović, M.: Kriminologija, Savremena administracija, Beograd, 1976, str. 340.

U toku svoga života ličnost je podređena uticajima raznih društvenih pojava, kulturnih procesa i institucija, koje su funkcionalno povezane i koje se brže ili sporije menjaju. Tu spadaju svi procesi u jednom društvu u kojima se odvija pozitivna i negativna socijalizacija čoveka. Učestvujući u njima, dolazi do asimiliranja raznih težnji, ukusa, normi, aspiracija i slično.

U njima se jedno lice može razviti u pozitivnom smislu, ali, isto tako, ono može doći u sukob sa važećim normama i standardima i potražiti rešenja u neurotičnom ili delinkventnom, kao obliku reagovanja na njih i rešavanja svojih problema.

Ako se uzmu svojstva ličnosti koja su vezana za biološku strukturu čoveka i nasleđe, kao što su temperament, sposobnost i dr., zaključuje se da su ona u velikoj meri zavisna od društvene aktivnosti ljudi i njihovih uslova života.

Psihične i psihosocijalne i druge individualne osobine ličnosti, jednom razvijene i formirane, menjaju se pod promeljenim okolnostima i uticajima društvene sredine. One se mogu menjati u toku celog života.

Psihološko stanje prestupnika mora se proučavati u kontekstu društvene situacije, kao kompleksan odnos, u kome mnoga pitanja individualne psihologije dobijaju svoje objašnjenje iz psihosocijalnog ugla, tj. u svetlu socijalne psihologije.

Neka osnovna svojstva ličnosti i prestupništvo

Skлонost i navike maloletnika su posebne psihološke osobine koje se stvaraju, razvijaju i menjaju, zavisno od uticaja društvene sredine u kojoj oni žive. Ako se jedno lice nalazi trajnije pod uticajem izvesnih okolnosti, one izazivaju u njemu određene reakcije koje ostavljaju poseban trag u njegovoj psihi. Tako se stvaraju kod pojedinih lica, sklonosti i navike, koje mogu biti pozitivne ili negativne, što je uslovljeno karakterom tih uticaja.

Ako se maloletnik u procesu svoga formiranja ne nalazi pod dejstvom pozitivnih uticaja, ako se on ne vaspitava u duhu zdravih i stvaralačkih težnji i pogleda, ako nije uključen u korisnu društvenu aktivnost, on se ne može formirati u pozitivnu ličnost.

Posebno značajnu sferu duhovnog života koja ispoljava svoja svojstva u svim aspektima ponašanja maloletnika predstavlja inteligencija, koja čini značajan faktor formiranja i razvijanja ličnosti.

Inteligencija i kriminalitet se mogu dovesti u vezu, jer ona ima veliki značaj u delatnosti maloletnog delinkventa, pa se može reći da je značaj inteligencije u javljanju kriminalnog ponašanja veliki i da se on ispoljava na različite načine.

Kriminalno ponašanje je takođe povezano i sa emocijama. Emocionalna nestabilnost predstavlja jedno od bitnih svojstava ličnosti maloletnog prestupnika, pa se može zaključiti da postoji veza između određenih emotivnih svojstava prestupnika i njihovog kriminalnog ponašanja. Tu je reč o emotivnoj nestabilnosti, razdražljivosti i uznemirenosti, koje se javljaju kao posledica odbačenosti,

osujećenosti, potištenosti, ljubomore i drugih sličnih stanja, koja su praćena i adekvatnim osećanjima i ponašanjima.

Normativni karakter maloletnog prestupnika

U objašnjavanju fenomena asocijalnog, antisocijalnog i delinkventnog ponašanja, koje se uopšteno naziva društveno neprihvatljivim, posebna se pažnja, osim socijalnih, kulturnih činilaca i sticaja okolnosti, poklanja normativnom karakteru, odnosno, osobinama ličnosti.

Činioci okoline, koje kao najznačajnije često ističu zastupnici nekih socioloških teorijskih orijentacija, ne mogu u potpunosti objasniti sve oblike ponašanja delinkventne ličnosti.

Mnoga istraživanja potkrepila su dokaze o povezanosti ili uslovljenosti takvog ponašanja i osobina kao što su emocionalna stabilnost, frustraciona tolerancija, upornost i drugih osobina ličnosti u užem smislu, koje predstavljaju relativno stabilnu organizaciju motivacionih sklonosti individue, koja proizilazi iz interakcije bioloških karakteristika i socijalne i fizičke okoline.

Psihološki profil prestupnika (delinkventa)

Delinkventna ličnost je pojam koji je izveden iz opštih i zajedničkih svojstava psihološkog ili socijalnog bića delinkventa.

Delinkventna ličnost sa predisponiranom psihostrukturom i formiranim navikama u konfliktnoj situaciji problem rešava na način koji odstupa od društveno uobičajenog.⁴

Osnovno obeležje prestupnika je drska i bezobzirna primena sile (fizičke i psihičke), protiv volje drugog lica.

Prestupnik svoje ponašanje najčešće izražava putem agresije, koja je:

1. Verbalna- neverbalna (psihička, fizička, najčešće je kombinovana);
2. Manifestna ili latentna: aktualizovana ili prikriivena, situaciona ili struktuirana, impulsivna ili permanentna, akutna – hronična.... i
3. Primarna ili sekundarna, benigna ili maligna.

Uzrast maloletnog prestupnika

Starosno doba lica ima velikog uticaja kako na obim tako i na strukturu kriminaliteta, jer lica različitog starosnog doba, manje ili više učestvuju u izvršenju krivičnih dela koja se razlikuju kako po vrsti tako i po načinu izvršenja.

Prestupnik u svom razvoju prolazi kroz nekoliko faza koje se karakterišu određenim biološkim i psihološkim svojstvima što se odražava i na njegovo ponašanje tokom života.

⁴ Bošković, M.; *Kriminološki leksikon*, Matica srpska, Novi sad, 1999, str. 60.

U prestupničkim ponašanjima najviše učestvuju mlađa lica. Kriminalitet kulminira u doba adolescencije⁵ ili neposredno nakon nje, a to je doba pune fizičke snage u kojem su potrebe i zahtevi mlađeg čoveka često iznad njegovih mogućnosti.

Adolescentima se nameće rešavanje mnogih životnih zadataka i postignuća u različitim područjima. Emocionalna stabilnost se postupno stiče, obogaćena emocijama vezanim za ljubav i tek probuđenu polnost, što je povezano sa potrebom za privlačenjem pažnje suprotnog pola i ponašanjima koja do toga dovode.

Prisutna je nesigurnost u okviru ličnosti mladih, vezana za status i egzistenciju, kao i druge elemente koji odlikuju život odraslih.

U procesu traganja za svojim identitetom, mladi se uključuju u društvo. Imaju potrebu za udruživanjem, pa zahteve grupe koju prepoznaju kao sebi blisku često nadređuju zahtevima roditelja. Ponekada to mogu biti i grupe sa devijantnim ponašanjem, što se obično dešava u manje kontrolisanim uslovima.

Kriminalne grupe povezuju mladi ljudi koji imaju neke psihološke ili društvene probleme. Njihova povezanost zasniva se na prihvatanju istih gledišta i vrednosti koje grupa podržava. To je posebno prisutno kada porodica, škola i druge ustanove za mlade, za njih nisu privlačne, pa grupa postaje zamena za porodicu.

Mlađi izvršioc i najčešće vrše krivična dela protiv imovine među kojima je znatan broj teških krađa obijanjem i provaljivanjem, kao i džepnih krađa, što znači krivičnih dela za koja je potrebna veća fizička snaga, spretnost i brzina. Nakon ovih slede krivična dela protiv života i tela.

Ličnost maloletnih prestupnika

Problematika kriminaliteta oduvek je pobuđivala interesovanje, posebno zbog njenih, za društvo veoma često, neprihvatljivih posledica. Iz samog ponašanja ovakvih ličnosti, obeleženog specifičnostima, takođe nije bilo jednostavno proniknuti u suštinu i etiologiju socijalno devijantnih životnih izbora.

Bavljenje problematikom kriminalne ličnosti može se predstaviti kroz tri odvojene faze, koje su se nadovezivale jedna na drugu.

Prvu fazu karakteriše insistiranje na apsolutnoj specifičnosti kriminalne ličnosti, što je zastupao Lambrozo.⁶

⁵ *Adolescencija* se u savremenim koncepcijama razvoja ličnosti shvata kao specifična faza u razvoju, praćena izrazito burnim psihičkim, emocionalnim i moralnim krizama, previranjima i lutanjima. Tretira se i kao prelazni period iz detinjstva u zrelost. Uzrast se aproksimativno određuje u rasponu od 12 do 20 godina kada se kod mladih dešavaju značajne telesne i psihičke promene praćene specifičnim promenama u socijalnoj sferi života. Razlikuje se pet faza: predadolescencija, rana, srednja („prava”), kasna adolescencija i postadolescencija. Svaka izaziva određene krize, među kojima su najznačajnije: normativna, kriza (konfuzija) identiteta, kriza autoriteta, asketizam, hipohondrija i kriza seksualnosti.

⁶ Čezare Lombrozo (ital. *Cesare Lombroso*; 6. novembar 1835 — 19. oktobar 1909), italijanski lekar i kriminolog, osnivač teorije o posebnoj telesnoj konstituciji kriminalaca (*Teorija o urođenom zločinu*). Ove teorije o povezanosti fizičkog izgleda i karaktera (takozvani *lombrozovski tip*) su danas naučno odbačene, a bliske su fašizmu. Po njegovom mišljenju, ubica je više bolesnik nego krivac. Postavio je teoriju o uskoj vezi između genija i zločinca.

Tokom druge faze, kao posledica uticaja psihoanalize, isticalo se da antisocijalne težnje latentnog karaktera postoje i kod nedelinkvenata, te da one ne diskriminišu apsolutno kriminalnu i nekriminalnu populaciju.

U trećoj fazi, koju su predstavljali Di Tullio, Gemellio, De Greff i Pinatel tvrdilo se da je koncept kriminalne ličnosti samo «radna hipoteza» i da je razlika između delinkvenata i nedelinkvenata samo u stepenu ispoljavanja.

Kraj 19. i početkom 20. veka, obeležio je talas psiholoških objašnjenja kriminalnog ponašanja, koja se odnose na uticaj raznovrsnih psiholoških entiteta: intrapsihičke sukobe, nedostatke u psihološkoj sferi ličnosti, slabije psihičke kvalitete i sposobnosti ili neuspeh u procesu socijalizacije.

Sve ove teorije kriminalno ponašanje dovode u vezu sa psihološkim karakteristikama ličnosti, dok delovanje socijalnih faktora zanemaruju u potpunosti ili ih smatraju faktorima sekundarnog značaja.

Globalne tendencije koje se mogu izdvojiti razlikuju se po tome što se jedna prvenstveno bavi otkrivanjem veze između određenih psihičkih svojstava i oblika delinkventnog ponašanja, dok druga osnovni fokus svog interesovanja stavlja ne na ponašanje, već na psihičke strukture, nastojeći da time determiniše psihološke odrednice delinkventnog ponašanja.

Teorijska razmatranja se mogu grupisati kroz teorije inteligencije, teorije frustracije, teorije o delinkventu kao posebnom psihološkom tipu, Ajzenkovu teoriju ličnosti i psihoanalitičku teoriju.

Rasprostranjenost pretupništva

Svake godine broj maloletnih prestupnika se povećava, a analize tvrde da podaci čak i ne odgovaraju realnoj slici rasprostranjenosti delinkvencije, jer je mnogo slučajeva koji ostanu neregistrovani.

U društvu u kome je stepen tolerancije prema "nedopuštenim" poslovima poprilično visok, na prosto nazvanu "nemirnu" decu, često niko i ne obraća pažnju. Obično mlađi od 14 godina, koji ne mogu da odgovaraju krivično, nisu evidentirani, pa se stiče pogrešna slika da se njihov broj smanjuje.

Ako se uzmu u obzir i drugi faktori, kao na primer to da je procenat mladih u društvu sve manji, dolazi se do zaključka da je trend porasta maloletničkog prestupništva zapravo mnogo veći nego što to pokazuje statistika. Ta tendencija je u skladu opštim porastom nasilja i kod odraslih.

Ono što, takođe, zabrinjava je i činjenica da maloletnici sve češće vrše teža krivična dela, uz upotrebu oružja i sile.

Koreni problematičnog ponašanja uvek se nalaze u porodici i nesnalaženju roditelja. Kada se tome dodaju brojni društveni problemi stvara se još pogodnije okruženje za razvoj delinkvencije. To se, međutim, još više rasplamsa kada nastupe pubertet i adolescencija, pa zato čak 80 odsto od ukupnog broja čine prestupnici sa 16 i više godina.

Prestupništvo narkomana

Mišljenja o postojanju uzročne veze između zavisnosti od droga i kriminaliteta su podeljena. Dok neki autori dosta jasno proklamuju tezu o povezanosti ove dve pojave, postoje autori koji zastupaju gledište da zavisnost od droga ne uzrokuje direktno kriminalno ponašanje.

Neki, naprotiv, tvrde da ove dve pojave nisu ni u kakvoj uzajamnoj vezi. Mnoge studije, koje upoređuju učešće izvršilaca koji uživaju drogu, sa onima koji je ne uzimaju, ukazuju da je uživanje droge faktor koji dovodi do kriminaliteta i socijalno-patološkog ponašanja uopšte.

Većina autora smatra da je droga samo okidač za oslobađanje agresivnih i sadističkih naboja, koji već postoje u ličnosti.

Mnogi su skloni da na narkomaniju prvenstveno gledaju kao na pravni problem, zanemarujući, pri tom, njeno pravo poreklo s obzirom da je ponašanje narkomana često socijalno neprihvatljivo i podleže pravnim sankcijama, jer u sebi nosi neke elemente kriminalne aktivnosti.

Naši zakonski propisi, pod pojmom maloletnika ili adolescenta, podrazumevaju lica od 14 do 18 godina starosti. Među njima, najveći psihološki interes privlaci ona grupa adolescentnih delinkvenata čija se dijagnoza kreće između neuroze i onoga što se, nedovoljno precizno, opisuje kao »nezrelost, socijalna neprilagodенost, poremećaj karaktera, a što predstavlja psihopatološko područje iz kojeg se regrutuje najveći broj narkomana.

Posebno polje interesovanja je kriminalno ponašanje u okviru narkomanije, jer se ovde radi o, jednom »iznuđenom obliku« delinkventnog ponašanja, koje je diktirano narkomanijom kao bolešću, a ne predispozicijama ličnosti.

Osobe predisponirane za delinkvenciju i delinkventne oblike ponašanja, često se u psihološkom smislu, razvijaju iz jednog oblika rane zapuštenosti.

Za razliku od delinkvenata, narkoman je uvek na ivici psihičke dezintegracije i gubitka veze sa realnošću, s obzirom na slabe i vremenom sve slabije objektivne odnose i veze sa realnim svetom.

Jedini svet interesovanja i angažovanja vezan je za potrebu za drogom. Shodno podacima da su najčešći oblici delinkventnog ponašanja narkomana u vezi sa nabavkom droge i kontaktima sa preprodavcima, narkomanija i kriminalitet se veoma prisno prepliću i međusobno komplikuju.

Uticaoj socijalnih prilika na prestupničko ponašanje lica

Za upoznavanje ličnosti prestupnika neophodno je poznavanje socijalnih prilika koje su uticale na njegovo devijantno ponašanje u vreme dok je bio maloletno lice. Sociološki činioci koji su uticali na razvoj ličnosti definisani su kao prve glavne komponente indikatora, kojima je procenjen socijalni status roditelja,

ekonomski status porodice, sociopatsko ponašanje članova porodice i prokriminalno ponašanje grupe vršnjaka sa kojima je lice odrastalo.

Devijantno i prestupničko ponašanje ličnosti u doba maloletstva koje je pratilo izricanje sankcija, utiče na njegovo dalje ponašanje i odnos u društvu, a sociopatsko ponašanje članova porodice i pripadanje nekoj kriminalnoj grupi ima značajan negativan uticaj na ličnost budućeg delinkventa.

Poremećaj ponašanja pripada grupi poremećaja koji se javljaju u detinjstvu i mladosti. Manifestuje se narušavanjem prava drugih sa ciljem da se oni ponize ili povrede.

Pored ovoga decu sa poremećajem ponašanja odlikuje nagao temperament, sklonost ka zajedljivim komentarima (zadirivanje drugih), vulgarnost, okrivljivanje drugih za svoja nedela.

Ponašanja koje dete ili adolescent ispoljava najčešće se kose sa pravnim normama i zakonom, što podrazumeva krađe, džeparenje, provale, nasilje prema stvarima ljudima i životinjama, vandalizam, trgovinu drogom, započinjanje tuča, nepažljivu i divljačku vožnju, opijanje, seksualni promiskuitet.

Različite oblike poremećenog ponašanja dete ili adolescent najčešće ispoljava u grupi sa dva ili tri druga i to uglavnom na uzrastu do desete godine, najčešći čineći provale, obijanje kola, sitne krađe po prodavnicama. Sa približavanjem punoletstva, dolazi do sve većeg osamostaljivanja u antisocijalnom ponašanja.

U tom smislu treba se pozabaviti proučavanjem sledećih teza:

- Antisocijalno ponašanje i kako ga razumeti;
- Nemir deteta; i
- Psihološke potrebe deteta.

Postavlja se pitanje kako razumeti antisocijalno ponašanje ?

Neki teoretičari smatraju da je "defekt za strah i osećanje krivice" moćan objašnjavajući faktor zašto antisocijalne ličnosti nisu u stanju da se nauče civilizovanom ponašanju. Čak, idući linijom operantnog uslovljavanja, u odnosu na sposobnost odupiranja iskušenju, može se smelo napraviti podela ličnosti na neurotične, psihotične i psihopatske.

U savremenoj sociologiji i psihologiji postoji dilema je da li je uzrok duboko usađen u činjenici da društvo ima urođenu potrebu za psihopatama i da je potreban izvestan broj osoba koje su neustrašive i koje će obavljati opasna, ali za čovečanstvo korisna zanimanja. To što su neki od njih kriminalci, seksualni manijaci, dužan je danak koji se mora platiti.

Postavlja se pitanje, da li se psihopatska ličnost rađa sa programiranim moćnim uticajem gena ili se kreira još moćnijim instrumentima okoline, od porođajne sale, pa preko porodice, škole i društva?

To ostaje otvoreno pitanje. Neuropsihološke teorije naglašavaju da su u nastanku poremećaja ponašanja od presudnog značaja nerazvijenost ili oštećenje

onih delova mozga ključnih u moralnom rezonovanju i predviđanju budućih konsekvenci svojih radnji.

Smatra se da deca sa poremećajem ponašanja krše makar jedan od tri sledeće uobičajene norme porodičnog i socijalnog konteksta:

- Komunikativne norme (preterano plaču, neprekidno trče, ne družu se, ne saraduju),
- Norme razvojnih sposobnosti (psihomotornog i socijalnog razvoja),
- Norme simetrije lica i tela (lepote).

Zbog odstupanja od uobičajenih normi, okolina reaguje na "čudno" dete, "čudnim" ponašanjem, tako da ono, paradoksalno, jedino "čudno" može i da se ponaša. Npr. hiperaktivno dete stvara napetost kod roditelja koji reaguju na način koji kod deteta povećava napetost.

Deca sa problemima u ponašanju pokazuju više sklonosti ka individuaciji i češće se sukobljavaju sa roditeljima, nepoštuju roditeljske zabrane, prekomerno puše, upotrebljavaju droge, kockaju se, što predstavljaju rizike po zdravlje samog pojedinca i njegove porodice.

Kada se dete loše ponaša, roditelji trebaju da znaju kako da reaguju. Svakom detetu su potrebna pravila koja pomažu da dete nauči prikladno ponašanje.

Roditelji bi trebali znati koje osnovne psihološke potrebe deteta, trebaju biti zadovoljene

To su:

- "Biti dobrodošao" - biti prihvaćen i voljen. Ko nije u svojoj kući dobrodošao, neće imati osećaj da je igde dobrodošao;
- "Biti jednak sa drugima kao ljudsko biće" - biti priznat i pohvaljen;
- "Biti nezavistan od drugih" - čak i dete treba da sme da odluči. Za samostalnost treba oslonac, a ne kontrola;
- "Biti siguran u druge". Sigurnost u druge ljude omogućava pregovaranje o promeni pravila bez njihovog kršenja.

Tek kada ovo imaju na umu i uspešno to primenjuju, roditelji mogu međusobno razgovarati koja pravila žele u ponašanju deteta, u skladu sa detetovim uzrastom i kako dete njima naučiti.

Disciplinu je važno sagledati kao sredstvo učenja a ne kažnjavanja. Naučiti decu da se pridržavaju pravila čini ih sigurnijim i pomaže im da nauče razliku između dobrog i lošeg, omogućava im razvijanje sposobnosti prilagođavanja, pregovaranja i pravljenja kompromisa. Time se podstiče osamostaljivanje, razvoj samopoštovanja, tolerancije, osećaju pravde i sposobnost praštanja.

Delinkventna grupa

Delinkventna grupa predstavlja oblik neformalne društvene skupine asocijalnih i antisocijalnih osoba i takve orijentacije (kriminalci, narkomani, prostitutke, kockari i dr.) koje se povremeno i spontano okupljaju i provode slobodno vreme.

To je posebna socijalna skupina prestupnika sa čvršćim unutrašnjim vezama, zajedničkim interesima i većim stepenom međusobne komunikacije. Odlikuje je međusobno poverenje i solidarnost članova, uzajamno uvažavanje i podređivanje autoritetu vođe. Takve grupe se, obično formiraju prema vrsti predtupništva kojim se bave i prema stepenu profesionalizma, organizacije i čvrstine odnosa.

Prema ovim kriterijumima, najčvršće veze imaju bande, zločinačka udruženja, delovi organizacije mafije, a veoma često se pojavljuju i kao vršnjačka grupa.

Vršnjačka grupa je grupa osoba približno istog uzrasta, socijalnog statusa i interesovanja. Vršnjačka grupa, posebno u periodu adolescencije, višestruko je značajna u svim oblicima razvijanja odnosa, komunikacija i socijalizacije.

Odnosi u vršnjačkim grupama često pomažu pojedincima da se oslobode ranijih zavisnih veza kako bi stekli veći stepen samostalnosti. Kreativni odnosi u grupi vršnjaka mogu pomoći i u prevazilaženju kriza adolescencije, kao što su: normativna kriza, kriza identiteta, kriza autoriteta i kao kriza seksualnosti.

U izvesnim slučajevima, vršnjačka grupa može imati i negativan uticaj na razvoj pojedinca, ukoliko su njeni ciljevi asocijalno usmereni i destruktivni. U najtežim slučajevima govori se o maloletničkim *bandama*.

Pored standardnih oblika rada, pružanja socijalnih usluga i pomoći adolescentima, u socijalnom radu sve više se insistira na aktivnom uključivanju vršnjačkih grupa u rad sa mladima u riziku.

Praksa je pokazala da vršnjaci volonteri mnogo lakše nego profesionalci ostvaruju neposrednu komunikaciju i stiču poverenje. Zato je uticaj vršnjačkih grupa značajan kao katalizator u programima psihosocijalne pomoći i preventivne edukacije.

Škola ima veliki uticaj na vršnjačke grupe, i može pomoći i usmeriti ih na pravi put. Ali, dešava se da pojedinci okupljeni u grupe sa svojim vršnjacima čine i delinkventne aktivnosti, pa se da zaključiti, da:

- vršnjačka grupa koju je lice izabralo, negativno deluje na njega;
- dve trećine delinkventata je svoje prvo delo počinilo u grupi;
- grupe koje vrše krivična dela se formiraju od odbačene ili agresivne dece;
- odbačena deca, ali ne i agresivna kasnije postaju devijanta, izolovana;
- agresivna deca se udružuju sa agresivnima i nisu socijalno odbačeni, kasnije postaju delinkventi.

Narkomanija i delinkvencija

Narkomanija ili zavisnost od droga je snažna vezanost osobe za neku psihoaktivnu supstancu, koja se ispoljava kao neodoljiva strast za njenim konzumiranjem. Razlikuju se tri vrste zavisnosti: psihička, fizička i stanja tolerancija.

Koliko će brzo nastupiti i kakva će biti priroda i jačina zavisnosti zavisi od mnogih činilaca: vrste droge i njenih farmakoloških svojstava, od načina,

učestalosti, količine i dužine konzumiranja, od ličnosti zavisnika i njegovih potreba, njegove porodične i društvene sredine itd.⁷

Droga uvek izaziva poremećaje u ponašanju, a delinkvencija je jedan od češćih. Delinkvencija se može shvatiti kao posledica a ne kao uzrok narkomanije. Narkomani su prinuđeni da kontaktiraju sa dilerima da bi nabavili drogu, često sa njima prave novi dil i uključuju se u preprodaju, a pre ili kasnije u sukob sa zakonom.

Najčešće se novac za nabavku droge obezbeđuje prodajom vrednih stvari iz kuće, kao što su nakit, tehnika, umetnička dela i sl, a često i krađom ili prostituisanjem.

Želja za korišćenjem droge je toliko jaka da „oslobađa“ osobu od stida, obzira, krivice, griže savesti zbog učiljenog dela, a to ga usmerava na put koji vodi ka delinkventnom ponašanju.

Narkomanija najčešće oštećuje moralnu sferu ličnosti (odgovornost, osećaj dužnosti, savest, krivicu i ponos) i njegov osnovni cilj ne put do droge, koji on ostvaruje i delinkventnim radnjama kao što su krađa, prevare i sl.

Recidivizam prestupnika

Recidivizam ili povratništvo predstavlja ponavljanje vršenja krivičnih dela od strane delinkventa.

Bitni elementi recidiviste su: ranija osuda, ponovo izvršeno krivično delo, identičnost pobuda za vršenje novog dela i vremenski interval između izvršenih dela.

Razlog nastanka recidivizma može se tražiti pored ostalog i u neprimernom izboru krivične sankcije ili neadekvatnom tretmanu i neuspešnoj resocijalizaciji za vreme izdržavanja zatvorske kazne.

Najčešći recidivizam delinkvenata je kod razdvojenih porodica i porodica nižeg ekonomskog i obrazovnog statusa, a u izvršenju krivičnih dela često se pojavljuju i krivično neodgovorna lica (deca ispod 14 godina starosti).

Najčešći delinkventi su: delinkventi iz navike, profesionalni delinkventi i delinkventi iz strasti.

Stopa povratka maloletnika kriminalu je velika, i u protekloj deceniji se mnogo promenila i struktura krivičnih dela pa su ona danas mnogo ozbiljnija i sa sve više elemenata nasilja.

Posmatrajući raspon krivičnog dela, kazne i ličnosti prestupnika, dolazi se do veoma loše slike, i dobija zaključak da država nema nikakvu strategiju za maloletnički kriminal.

Mnogi od njih imaju kriminogenu sliku budućnosti. U maloletničkim zatvorima ne vodi se računa o njihovoj ličnosti ni okolnostima u kojima su počinili delo, niti eventualnoj mogućnosti za njihovu rehabilitaciju i uključivanje u društvo.

⁷ Vikipedija

Kazna sama po sebi ne ispravlja problem, odnosno to što neki maloletnik "odleži" kaznu u popravnom domu ili zatvoru za maloletnike nije nikakva garancija da se neće vratiti kriminalu.

Radi se o maloletnicima koji jesu skrenuli s puta, ali kojima je tokom zatvorskih dana potrebna edukacija koja bi doprinela da se oni vrate u "normalu" i shvate gde su pogrešili. Zato je veoma važno šta se s njima radi dok su na izdržavanju kazne u popravnim domovima.

U nekim državama postoje specijalni zatvori za maloletnike koji su preterali u svom ponašanju. Tamo su svi čuvari, ali i ostalo osoblje, edukovani i više se ponašaju kao psihoterapeuti koji su tu da mladim osobama pomognu.

To, pak, podrazumeva da nema maltretiranja, izivljavanja, ponižavanja, već da se njima, bez obzira na to zbog čega su tu, prilazi s vaspitnim namerama i zadacima. Oni imaju obavezu na kraju, kada maloletnik izdrži kaznu, da napišu elaborat komisiji zašto neki od njih treba da izađu pa ako to obrazloženje nije dovoljno dobro – a tu je presudno ponašanje maloletnika u vreme izdržavanja kazne – komisija može odlučiti da mu kaznu produži jer postoji realna opasnost da po izlasku odmah napravi novo krivično delo.

U zemljama gde se s maloletnim delinkventima vaspitno radi za vreme zatvora procenat povratnika je izuzetno mali i kreće se između jedan i dva odsto, što je siguran dokaz da se "svest" maloletnog delinkventa može izmeniti da po izlasku iz kazneno-popravnog doma pokuša da živi drugačije i da se, na kraju krajeva, ponaša kao sav normalan svet.

U nekim državama postoje savetnici, odnosno specijalisti koji su zaduženi da prate ponašanje i maloletnika nakon izlaska iz zatvora, ali i onih koji su na uslovnoj slobodi, i to zaista ima smisla. Njihova obaveza je da se na sve načine bore da maloletnik ne bi opet "zabrazdio" – aloetni delinkventi više drže do mišljenja svojih vršnjaka nego onoga što misle stariji. Njima su poeni, recke koje skupe kod vršnjaka – a to mogu ako rade nešto nezakonito i ako idu u zatvor – važnije od onoga što misli "normalan svet".

Veliki procenat maloletnika delinkvenata i misli da je dovoljno da bude kriminalac i da ima sve što želi u životu. Oni zbog toga i smatraju da im škola ne treba, odnosno da im ona neće rešiti životne potrebe već da će to brže i lakše postići kriminalom.

Prevenција maloletničkog prestupništva

Cilj prevencije je, u širem smislu sprečavanje javljanja budućih delinkvenata, a u užem smislu odnosi se na osobe koje su već počinile krivično delo.

Poznata su dva oblika prevencije prestupništva i to:

1. Opšta prevencija koja se primenjuje kao uticaj na mlade da ne čine krivična dela. Postiže se izazivanjem straha od kazne koja je predviđena u zakonima.

2 .Specijalna prevencija koja se odnosi na sprečavanje izvršioca krivičnih dela da opet učini isto ili drugo krivično delo.

Takođe, u primeni su dve osnovne grupe mera za suprotstavljanje prestupničkom ponašanju lica, a to su: Preventivne mere koje se preduzimaju pre, nazivaju se primarna prevencija. Cilj ovih mera sastoji se u sprečavanju, onemogućavanju, predupoređenju devijacija u ponašanju ličnosti. Primarna prevencija se mora „uhvatiti u koštac“ sa korenima, uzrocima i uslovima prestupničkog ponašanja, tj. mora težiti ukidanju ili ublažavanju dejstva opštih, posebnih i pojedinačnih faktora devijantnog ponašanja

Sekunradna prevencija se, takođe, sastoji iz čitavog niza konkretnih mera i aktivnosti različitih po svojoj prirodi i sadržaju. Tu najpre spadaju aktivnosti čiji je cilj rano otkrivanje, odnosno identifikovanje lica u čijem je ponašanju došlo do devijacija. Rano otkrivanje i početnih oblika prestupničkog ponašanja ima neprocenjivu vrednost za efikasnost mera sekundarne prevencije. Efikasnost tih mera zavisi i od toga koliko su izbor i primena pojedinih mera adekvatni ličnim i socijalnim osobenostima svakog konkretnog prestupnika.

Devijantno ponašanje označava nešto negativno, što je u većini slučajeva tačno. Devijantnost može biti pozitivna u smislu da unapredi ili promeni oblike ponašanja i običaje prema boljem.Devijantnost može služiti promovisanju društvene komfornosti. Tako stavljanje nekih ljudi „iznad zakona“ jedna je od najboljih metoda kojom se većina ljudi uzdržava da ne prekrši pravila ponašanja. Masovni mediji previše govore o devijantnim delima, umesto o uzrocima i načinu na koji da se spreče. Trebalo bi veću pažnju posvetiti pozitivnim delima, akcijama i postignućima koja bi društvo pokrenulo prema boljoj budućnosti.

Zaključak

Devijantno ponašanje lica, njegovo ponašanje i pojavni oblici predstavljaju vrlo značajan i kompleksan društveni problem. Zbog toga se u njegovom sprečavanju mora delovati koordinirano uz jasno utvrđivanje obaveza i zadataka svih faktora socijalizacije ličnosti.

To su u prvom redu porodica, škola, policija i pravosuđe i centri za socijalni rad, koji pomažu da se potencijalni delinkventi uključe u društveni život uz otklanjanje uzroka koji su ih doveli do delinkventnog ponašanja.

Svaki poremećaj porodičnih odnosa predstavlja faktor rizika za mladu ličnost, a ti odnosi su nalčešće praćeni siromaštvom, nezapošljenošću i alkoholizmom što vrlo često dovede dete na ulicu u društvo vršnjaka koji su skloni devijantnom ponašanju, što predstavlja prvi korak ka delinkvenciji.

Ekspanzija razvoda prouzrokuje znatno povećanje broja maloletnih delinkvenata a ključ problema uvek je u porodici.

Ponašanja dece kreću se od najbenignijih, gde koriste situaciju razvoda ili odvojenog života roditelja da bi pronašli sopstveni prostor van kontrole odraslih, do onih

najdrastičnijih, kada dete postaje instrument u međusobnoj borbi roditelja i ta deca najviše i najteže stradaju.

Uz porodicu škola je nezamenljiva u socijalizaciji ličnosti, pa je neophodno da škola prepozna potencijalne delinkvente i pruži im pomoć.

Od najveće društvene koristi je pravovremeno uočavanje simptoma delinkventnog ponašanja lica i pronalaženje načina da se oni otklone.

Literatura

- Aleksić, Ž., i dr.: *Leksikon kriminalistike*, Beograd, 2004.
Bošković, M.: *Kriminološki leksikon*, Matica srpska, Novi Sad, 1999.
Vujaklija, M.: *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1980.
Jovanović, Lj.: *Delinkvencija*, Ž. Abdulj, Beograd, 2003.
Konstantinović, S., i dr.: *Kriminologija*, Pelikan print, Niš, 2009.
Krivokapić, V.: *Prevenција kriminaliteta*, Narodno delo, Beograd, 2008.
Milutinović, M.: *Kriminologija*, Savremena administracija, Beograd, 1976.
Tomenković, T.: *Psihologija*, Naučna knjiga, Beograd, 1964.

JUVENILE DELINQUENCY

Ljubomir Cimbuovic

Abstract:

The topic processes basic phenomenologic characteristics of juvenile offenders, their profile and the need for adequate preventative action.

Frequent juvenile behaviour that goes against norms and standards as well as positive legal regulations demands a thorough and complete analysis of the juvenile offenders personality and his behaviour, as well as the attempt to remove the cause of its existance.

Delinquent behaviour of juveniles represents actions, wich are unacceptable in upbringing – educational facilities, juvenile persons escaping from their parents home and from educational facilities, as well as loafing and begging, unallowed night “going-outs” of juveniles up to 16 years of age, unallowed and harmful associations of juveniles up to 18 years of age with people prone to criminality, loafing, various forms of juvenile persons abuse, absenteeism from classes, hooligan-vandal behaviour (destruction of property, writing graphity, taking part in cheerer riots and similar) as well as violence directed at the persons peers.

Key words: juvenile, delinquency, recidivism, prevention.